

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СУЧАСНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Алла КОВАЛЬЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права
Інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом

SUMMARY

The article deals with different approaches to the definition of the concepts of security and economic security. General scientific point of view is supported as for the definition of security, while it is pointed to the need to review approaches to determination of the economic and financial security. The Constitution of Ukraine determined that the interests of the person are the main, respectively, for determining the security situation, including the financial and economic, it is necessary first of all to provide financial and economic security of the individual.

Key words: financial and economic safety, security, national security, the National Security Strategy of Ukraine, methodology of knowledge and determination of safety.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються різні підходи до визначення понять «безпека», «економічна безпека». Підтримується загальнонаукова точка зору визначення безпеки, вказується на необхідність перегляду підходів до визначення фінансово-економічної безпеки. У Конституції України визначено, що інтереси людини є першочерговими, відповідно, при визначенні стану безпеки, в тому числі фінансово-економічної, необхідно, в першу чергу, забезпечити фінансово-економічну безпеку індивідуума.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, безпека, національна безпека, Стратегія національної безпеки України, методологія пізнання та визначення безпеки.

Постановка проблеми. Кризові явища, що виникли в Україні, негативно позначилися на всіх сферах життєдіяльності країни. Економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення – усе це стало наслідками, які необхідно в короткий час усунути. На подолання їх 06 травня 2015 р. Президент України підписує Указ про затвердження Стратегії національної безпеки України, де визначає економіку як галузь, яка вкрай потребує змін. Більшість визначених загроз у Стратегії національної безпеки України негативно впливає на економіку держави, підриваючи фінансово-економічну безпеку країни.

Актуальність теми. Актуальними загрозами вітчизняній економіці визнано такі: блокування зусиль України щодо протидії монополізації стратегічних галузей національної економіки російським капіталом, щодо позбавлення залежності від монопольних поставок критичної сировини, насамперед енергетичних ресурсів; торговельно-економічна війна; економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення; монопольно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель; відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей; високий рівень «тінізації» й криміналізації національної економіки, кримінально-кланова система розподілу суспільних ресурсів; деформоване державне регулювання та корупційний тиск на бізнес; надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків; неефективне управління державним боргом; зменшення добробуту домогосподарств і зростання рівня безробіття; активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій; руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях, втрата їхнього людського потенціалу, незаконне вивезення виробничих фондів

на територію Росії [1]. Вищепераховані фактори поставили перед громадськістю проблему переосмислення як самого визначення поняття «безпека», так і цього явища в масштабі державної політики і зміни фактично в усіх сферах життєдіяльності.

Який саме стан розуміється під поняттям «безпека», на жаль, у чинних нормативно-правових актах не розкривається. Ті стандарти безпеки, що існували ще не так давно, показали свою відносність і неефективність, тому ми вважаємо за потрібне переглянути теоретико-правовий фундамент самого поняття «безпека».

Проблемам наукового переосмислення поняття «безпека» загалом і різним її аспектам було приділено увагу багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Хотілось би виділити В.Т. Білоуса, Д.О. Беззубова, Б.А. Бузинара, Я.А. Жаліло, В.А. Ліпкана, В.І. Мунтіян, Н.Р. Нижник, В.І. Шинкарука, І.Д. Якушика та інших. Але сьогодні показало хибність поглядів щодо чинників, які негативно впливають на стан безпеки, відповідно, стан національної безпеки держави загалом і фінансово-економічної безпеки зокрема.

Метою статті є новий підхід до визначення понять «безпека» та «фінансово-економічна безпека» із застосуванням різних методологій. Саме комплексний підхід до методологій визначення дефініції «безпека» дав змогу поглиблено підійти до проблеми забезпечення безпеки та сформулювати новий погляд на теоретичне визначення безпеки, у тому числі безпеки фінансово-економічної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначенню безпеки як правової категорії було приділено достатньо уваги. Науковці використовували різні методологічні підходи до визначення поняття «безпека», але, на жаль, вони на практиці виявились такими, що не відповідають потребам суспільства й держави, бо всі зводилися в лінійне визначення стану захищеності людини, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, який базується на діяльності людей, суспільства, держа-

ви, світового співтовариства щодо вивчення, виявлення ідентифікації та аутентифікації, запобігання й усунення небезпек і загроз, мінімізації дії негативних наслідків, здатних поставити у небезпеку фундаментальні цінності антропосоціокультурного середовища, зашкодити стійкому розвитковій системі безпеки [2, с. 16]. Таке визначення безпеки визначає єдину площину такого стану, на нашу думку, його теж варто диференціювати. Слушно пропонує колектив авторів навчального посібника «Національна безпека України» покласти в основу методології дослідження поняття «система» і «структура». Відповідно, першооснову становлять інтереси окремих людей, із яких витікають інтереси суспільства та держави загалом. При цьому автори наголошують, що держава розглядається як інструмент, за допомогою якого забезпечуються найкращі умови для розвитку особи, суспільства й самої держави, а узагальнена схема вирішення проблеми національної безпеки на досягнутому рівні розвитку її теорії ґрунтується на трьох базових елементах: інтереси – загрози – захист [3, с. 6–8]. Із вищезазначеного видно, що науковці з одної галузі науки по-різному розглядають стан, який характеризується як безпечний. Тому ми вважаємо за потрібне переглянути сучасні наукові підходи до розуміння поняття «безпеки» загалом і у фінансово-економічній сфері зокрема. Неможна не погодитись із Д.О. Беззубовим, що основою та практичним підґрунтям методології дослідження безпеки повинні бути норми Конституції України, чинні нормативно-правові акти, які врегульовують відносини з питань забезпечення безпеки, чинні міжнародно-правові акти з вищезазначених питань [4, с. 8]. Але нами на початку статті зазначалось, що сучасне розуміння та взагалі система безпеки, що існувала в країні, виявились не готовими протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім негативним чинникам. Тому ми вважаємо, що доцільно спочатку розглянути теоретичний фундамент терміна «безпеки», вивчити етимологію поняття, його внутрішню структуру, різні методологічні підходи до визначення такого стану, як «безпечний». А потім це теоретичне визначення потрібно, на нашу думку, відобразити в Конституції України. Саме це, закріплене в Конституції України, поняття стане правовим фундаментом у розбудові адекватної державної системи національної безпеки.

Дослідження проблем забезпечення фінансово-економічної безпеки неможливе без поглибленого аналізу кожної дефініції. На жаль, у сучасній науці не сформувалось єдиного погляду на дефініції «безпеки», «національна безпека», «економічна безпека», «фінансово-економічна безпека».

Багато науковців визначають, що під час формування поняття «економічна безпека» варто виходити з реалій глобалізації світового господарства, переходити від концепції, яка базується лише на захисті національної економіки від зовнішніх загроз, до концепції посідання країною гідного місця на зовнішніх ринках [4, с. 31]. В основу цього погляду було покладено досвід подолання кризи 1970-х рр., спрямування зусилля на розв'язання проблем міжнародної економічної безпеки, а згодом і національної економічної безпеки [6, с. 28]. Є й інші погляди на визначення економічної безпеки.

Д.О. Беззубов здійснює класифікацію безпеки за галузями й виділяє такі поняття: макроекономічна безпека – це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропозицій; фінансова безпека – це такий стан бюджетної грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати ефективне функціонування національної економічної

системи й економічне зростання тощо. Також Д.О. Беззубов виділяє поняття «зовнішньоекономічна безпека» як такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників і створення сприятливих умов розвитку економіки [4, с. 99–101]. Слушним є виділення різних аспектів фінансово-економічної безпеки, але водночас науковцем утрачена первинна клітина – безпека особи, людини, її фінансово-економічних інтересів.

В.І. Мунтіян узагальнює різні рівні безпеки й формулює єдине визначення: «економічна безпека – це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам» [5, с. 10].

І.Д. Якушик, В.М. Головій, Т.Е. Городецька, Б.А. Бузинар пропонують різні визначення економічної безпеки: економічна безпека – стан держави, за якого вона забезпечена можливістю створення умов для заможного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту мешканців; економічна безпека – спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, здійснювати поступовий розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства й достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій; економічна безпека – здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб на національному та міжнародному рівнях [6, с. 31]. Як нам видається, авторами втрачена первинна клітина економічної безпеки – здатність забезпечити достатній рівень фінансово-економічної безпеки людини.

Я.А. Жаліло ширше розглядає це питання й визначає економічну безпеку країни як багатofакторну категорію, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки [6, с. 31].

Усі вищезгадані поняття розкривають лише частину того стану, який дійсно необхідний для забезпечення достатнього рівня життєдіяльності вітчизняної економіки, а також стану, що б уважався безпечним.

Різноманітність підходів до визначення безпеки фінансово-економічної в тому числі вказує на складність і масштабність заходів, які потребують окремого підходу до методології їх вивчення.

Поклавши в основу нову методологію визначення всіх ознак, які повинні характеризувати стан фінансово-економічної безпеки, ми можемо досягнути поставленої мети – створити умови, які б забезпечили такий стан як безпечний.

Останнім часом у юридичній науці щодо визначення того чи іншого поняття в праві здійснюється поєднання кількох підходів до його розуміння. Такі тенденції мають місце як у західній, так і у вітчизняній науці. Правильно зазначає Г. Берман, який уважає, що, для того щоб дати істинне визначення права всім школам праворозуміння, необхідно відмовитися від ствердження власної переваги, оскільки інтегративне визначення права (яке є правильним) полягає у визнанні взаємозалежності цих підходів. При цьому «розходження між позитивістами і істиністами не принципове, воно стосується первинності правди стосовно блага» або «цим школам не вистачає історичного виміру: те, що справедливо за одного збігу обставин, може бути несправедливо з цього погляду за іншого; те, що необхідно з

політичного погляду за одного збігу історичних обставин, може викликати заперечення за іншого». Тільки «життєвий досвід суспільства може звести мораль і політику в одне ціле. Право можна визначити як підтримку рівноваги між справедливістю й порядком у світлі досвіду» [7, с. 121].

Підходи, які пов'язані із зазначеною точкою зору, у літературі називають інтегративними. Серед підходів, що можуть бути зараховані до інтегративних, можна назвати марксистську концепцію права; ненормативну, комунікативну теорію тощо [7].

Механізм утворення права К. Маркс і Ф. Енгельс подавали виключно через діяльність держави, тобто держава породжує право, а останнє виражає волю держави. Інтереси держави були вищими за інтереси окремої людини.

Отже, більшість науковців, філософів, розглядаючи те чи інше явище, залишає пріоритетом право держави над правом суспільства й особи.

Т.Є. Кочергіна виділяє такі підходи до аналізу проблем безпеки: реалістичний, ідеалістичний і раціональний [8, с. 8–10].

Реалістичний метод (за Т. Гобсом) передбачає, що в державі всі повинні підпорядковуватись єдиному суверену, а на міжнародній арені кожна держава постійно змагається за звання найсильнішої держави. У цій концепції безпеки державні інтереси мають безумовний пріоритет над інтересами людини.

Ідеалістичний підхід, запропонований І. Кантом, походить від віри в ідеали переродження системи націй-держав у всесвітню федерацію на республіканських засадах. Така інтерпретація безпеки орієнтована на пріоритет інтересів особи, хоча має антидемократичний характер. Це полягає в тому, що поки людина не досягне високого рівня свідомості, передбачається насильницький спосіб змушення людини до додержання загальнозначених норм [8, с. 8–9].

Раціоналістичний підхід, засновником якого вважають Гуго Горація, полягає в тому, що держава виступає на міжнародній арені як актори, їх взаємодія зумовлена певним міжнародним контекстом, підпорядкованим загальнозначеним правилам поведінки. За такої моделі безпеки держава визначається як носій інтересів суспільства, тобто визнається пріоритет суспільства [8, с. 9].

І.Д. Якушик, В.М. Головій, Т.Е. Городецька, Б.А. Бузинар теж зазначають, що економічна безпека – це не лише дієздатність самої держави, тобто її спроможність реалізовувати власні владні рішення, а й можливість для економічних суб'єктів різних рівнів діяти відповідно до своїх базисних інтересів, проте в загальному руслі зміцнення економічної безпеки. Колектив авторів зазначає, що такий підхід може бути застосований як до економічного відтворення індивідуума (відтворення робочої сили), суб'єктів господарської діяльності різного роду (відтворення капіталу) і держави (економічна сторона відтворення держави як інституту – забезпечення економічної основи для стабільного виконання покладених на неї функцій), так і до суспільного відтворення як такого, яке є інтегральним показником і свого роду підґрунтям економічної безпеки країни, що узагальнює поняття економічної безпеки індивідуума, суб'єктів господарської діяльності й держави [7, с. 33].

Висновки. Виходячи із загальних демократичних тенденцій, які відбуваються в нашій державі, а також урахувавши норму Конституції України, де зазначено, що єдиним джерелом влади є народ України, а людина є найвищою цінністю держави, саме ця настанова повинна стати ключовою у визначенні фінансово-економічної безпеки.

Так, варто класифікувати фінансово-економічну безпеку за рівнями: персональна фінансово-економічна безпека як стан особи (суб'єкта) вільно обирати шлях для створення власних умов фінансової стабільності й незалежності; національна фінансово-економічна безпека; фінансово-економічна безпека держави.

На нашу думку, потрібно, урахувавши все вищезазначене, виділивши фінансово-економічні інтереси як особи, так і суспільства як вихідну точку стану безпеки, визначити їх у Стратегії національної безпеки України, оскільки, на жаль, сучасна Стратегія національної безпеки, яка була прийнята нині, знову розроблена в марксистських правових традиціях, де право походить від волі держави.

Нами пропонується доповнити Стратегію національної безпеки України таким поняттям, як національна фінансово-економічна безпека, викласти її в такій редакції: національна фінансово-економічна безпека – це такий стан фінансово-економічної системи, за якого вона має можливість відтворювати саму себе відповідно до поставлених цілей з урахуванням сукупності збалансованих інтересів особистості, суспільства й держави в незмінних умовах за постійних кількісних і якісних характеристик. Таке визначення чітко вкаже на єдність інтересів особи, суспільства й держави.

Список використаної літератури:

1. Стратегія Національної безпеки України : Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
2. Ліпкан В.А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях / В.А. Ліпкан, О.С. Ліпкан, О.О. Яковенко. – К. : Текст, 2006. – 256 с.
3. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : [навчальний посібник] / Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус ; за заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. – Ірпінь, 2000. – 304 с.
4. Беззубов Д.О. Суспільна безпека (організаційно-правові засади забезпечення) : [монографія] / Д.О. Беззубов. – К. : МП ЛЕСЯ, 2013. – 425 с.
5. Мунтіян В.І. Економічна безпека України : [монографія] / В.І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
6. Фінансово-економічна безпека : [навчальний посібник] / [І.Д. Якушик, В.М. Головій, Т.Е. Городецька, Б.А. Бузинар] ; за загальною редакцією професора В.Д. Гвоздецького. – К. : ДП Видавництво «Зовнішня торгівля», 2012. – 416 с.
7. Философия и методология познания : [учебник для магистров и аспирантов] / под общ. и науч. ред. В.Л. Обухова, Ю.Н. Солонина, В.П. Сальникова и В.В. Васильковой – СПб. : Фонд поддержки науки и образования в области правоохранительной деятельности «Университет», 2003. – 560 с.
8. Кочергина Т.Е. Экономическая безопасность / Т.Е. Кочергина. – Ростов н/Д. : Феникс, 2007. – 445 с.